

«СТАРОЖИТНЯ СУМНА МЕЛОДІЯ»: СТАНОВЛЕННЯ КУРТУАЗНОГО КОДУ «FIN'AMOR» У «РОМАНІ ПРО ТРИСТАНА ТА ІЗОЛЬДУ»

Боговін О.В.,

Бердянський державний педагогічний університет,
вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., 71100
olgabogovin@gmail.com
ORCID iD 0000-0002-2460-6811

Статтю присвячено з'ясуванню сутності та специфіки куртуазного коду "fin'amor" як теоретико-літературознавчого поняття, семантично сформованого на базі середньовічних оповідей про Тристана та Ізольду. Встановлено, що сутністю цього коду є взаємне нещасливе кохання, а специфічними прикметами — акцент на стражданні та тяжіння до смерті. "Fin'amor" як культурний код, трансформуючись протягом століть, зберігає інтерпретаційну стійкість та комунікативний потенціал.

Ключові слова: Високе Середньовіччя, куртуазна культура, лицарство, Прекрасна Дама, код "fin'amor", «Роман про Тристана та Ізольду».

Боговин О.В.

«Старинная грустная мелодия»: становление куртуазного кода "fin'amor" в «Романе о Тристане и Изольде»

Статья посвящена исследованию сущности и специфики куртуазного кода "fin'amor" как теоретико-литературоведческого понятия, семантически сформированного на базе средневековых сказаний о Тристане и Изольде. Установлено, что сущностью этого кода является взаимная несчастная любовь, а специфическими приметами — акцент на страдании и тяготение к смерти. "Fin'amor" как культурный код, трансформируясь в течение веков, сохраняет интерпретационную устойчивость и коммуникативный потенциал.

Ключевые слова: Высокое Средневековье, куртуазная культура, рыцарство, Прекрасная Дама, код "fin'amor", «Роман о Тристане и Изольде».

O. Bohovin

"The ancient sad melody": the formation of the "fin'amor" code in "The Romance of Tristan and Iseult"

Under the code we understand the system of signs and rules of their ordering, characterized by interpretive stability for centuries, which is fixed in the texts of culture and retains the communicative potential. Therefore, the «fin'amor» code is somehow organized by the dominant characteristics of courtly aesthetics of the Middle Ages, which arose as a result of existence in medieval Europe of a legend about unhappy love known as «The Romance of Tristan and Iseult».

The purpose of our article is to clarify the essence and specifics of the quintessential fin'amor code as a theoretical and literary concept, semantically formed on the basis of medieval tales about Tristan and Iseult.

«The Romance of Tristan and Iseult» contains the formal elements of the 11th century love novel at all levels of the text. Fundamentally new element is the presence of specific internal conflict. The love of Tristan and Iseult is a mutual unhappy love — «fin'amor», the leading code of courtly culture. In this regard, it is worth mentioning the love-for-suffering, which corresponds the essence of Christian asceticism. An important aspect is the intensity of the feelings of Tristan and Iseult: their love is strong as death and even stronger than death.

The formation of the fin'amor courtly code in «The Romance of Tristan and Iseult» preceded a significant preparatory period, when the structural elements, scattered from different sources, gradually coalesced into a single system of signs, which in the 12 century within the courtier life of the higher aristocrats becomes a classical interpretation of the semantic shades, that is, the rules of ordering. The essence of this code is mutual unlucky love, and the specific signs are the emphasis on suffering and gravity to death. Transforming for centuries «fin'amor» cultural code retains interpretative stability and communicative potential. Adhere to the system of axiological dominants of one or another of the next era, entering into a dialogue, the «fin'amor» code accumulates each time a paradigm of the courtly aesthetics values, concentrated in «The Romance of Tristan and Iseult», «the ancient sad melodies» about love and death.

Key words: the Middle Ages, courtly culture, chivalry, the Beautiful Lady, «fin'amor» code, «The Romance of Tristan and Iseult».

Вступ. Уявлення сучасного європейця щодо набору моральних якостей зразкової особистості, ієрархії аксіологічних доміант та, ширше, світоглядних координат мають чіткий відбиток середньовічної куртуазності. Зокрема, образ ідеального лицаря, сильного і мужнього, та його обраниці, вродливої та шляхетної, і їхнього «справжнього» кохання, яке ніби трансцендентне осяяння переміщає закоханих поза часопросторові континууми певної епохи у вічність, були сформовані саме у середньовічному куртуазному романі і складають провідний код куртуазної культури “fin’amor” («довершене кохання»). Під кодом ми розуміємо систему знаків та правил їх впорядкування, яка характеризується інтерпретаційною стійкістю протягом століть, зафіксована у текстах культури та зберігає комунікативний потенціал. Відповідно код “fin’amor” складають певним чином впорядковані доміантні характеристики куртуазної естетики епохи Високого Середньовіччя, які постали в результаті побутування у середньовічній Європі легенди про нещасливе кохання, відомої під назвою «Роман про Трістана та Ізольду» [1]. Поняття «куртуазного коду “fin’amor”» вводиться в літературознавчий обіг вперше, чим і зумовлюється **актуальність нашої роботи.**

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок. Вивченню середньовічного західноєвропейського роману присвячено значний корпус різногалузевих досліджень. Серед найбільш значних праць зарубіжних авторів варто назвати монографії літературознавців А. Михайлова [11] та Є. Мелетинського [10], в яких увага дослідників зосереджена переважно на з’ясуванні генезису та архітектоніки класичних форм середньовічного роману. Культурологи-медієвісти А. Гуревич [5], Й. Гейзінга [19] та Ж. Ле Гофф [8] вивчали середньовічне мистецтво та літературу в соціально-психологічному аспекті. Становлення куртуазності як культурно-історичного феномену та її вплив на життя мешканців феодального замку досліджували історики Ж. Дюбі [6; 22], Ж. Флорі [18] та О. Сизова [16]. Любовні теорії романського середньовіччя стали об’єктом літературознавчих розвідок В. Шишмарьова [20]. А. Смирнов [17] вивчав кельтські джерела «Роману про Трістана та Ізольду». Цікавий ракурс наукових студій сюжету про Трістана та Ізольду пропонують сучасні молоді дослідниці А. Ключ [7] та А. Олькова [13], у працях яких проаналізовано інтерпретації легенди в російській літературі кінця XIX — XX ст. та кіномистецтві відповідно. Українські медієвістичні дослідження про західноєвропейське Середньовіччя нечисельні. Серед відомих нам варто відзначити роботи літературознавців П. Рихло [14] та Н. Висоцької [9], присвячені безпосередньо філологічному аналізу «Роману про Трістана та Ізольду», його жанровим

характеристикам, вивченню джерел твору, системи мотивів та образів, встановленню сюжетної моделі як традиційної структури середньовічної генези.

Найбільш предметно близькою до нашого дослідження є праця швейцарського філософа Д. де Ружмона «Любов і західна культура» [15], у якій автор відстежує трансформації міфу про Трістана та Ізольду у європейській культурі, зокрема літературі, протягом XII–XIX ст. у його зв’язку з містикою та війною.

Метою нашої статті стала проблема з’ясування сутності та специфіки куртуазного коду “fin’amor” як теоретико-літературознавчого поняття, семантично сформованого на базі середньовічних оповідей про Трістана та Ізольду. Методологічно ми спираємося на власний досвід попередніх теоретико-методологічних та історико-літературних досліджень художніх творів в аспекті теорії інтертекстуальності із залученням елементів культурно-семіотичного аналізу [1; 2; 3; 21].

Дослідження та обговорення. «Роман про Трістана та Ізольду» був надзвичайно популярним впродовж епохи Високого Середньовіччя (XII–XV ст.), про що свідчать його численні переробки та переспіви цього часу. Інколи медієвістам вдається точно встановити автора того чи іншого рукопису, але переважна більшість збережених текстів на сьогодні залишається анонімною. Джерелами сюжету твору стали: два кельтські, зокрема давньовалійські, тексти «Тріади острова Британія» та «Повість про Трістана» (мотив плавання за море у пошуках зцілення), де головні персонажі фігурують під іменами «Дростан» та «Есолът»; античні міфологічні мотиви (Морольт — Мінотавр та мотив «чорних вітрил» з міфу про Тесея), протонародні новеліно (хитрощі закоханих). Отже, «семантичний субстрат» твору від початку досить електичний: шляхетність кельтських героїв давноминулих літ зкупі із античним фатумом та символікою переживаються із середньовічним майданним сміхом, — у результаті наприкінці XII ст. виразно простежуються дві тенденції потрактування історії кельтських героїв: шляхетно-лицарська та майданно-сміхова, які відповідно призначалися для стану лицарства та простого люду.

Найбільш повно до наших днів збереглися дві ранні (близько 1170 р.) обробки сюжету твору англо-норманського трувера Тома (Томаса) та французького трубадура Беруля. У романі Беруля зображувані події перенесено у гумористичну площину з акцентом на плотській пристрасті Трістана та Ізольди, через яку молоді коханці постійно хитрують і безсоромно обманюють старенького короля Марка. У цьому ключі написані рання німецька обробка роману Е. фон Оберге (бл. 1190 р.) та французька анонімна поема «Трістан Юродивий». Натомість роман

Тома позначений тяжінням до витонченості придворного етикету. Генетично споріднені з ним давньонорвезька прозова обробка та німецький роман у віршах Готфріда Стразбурзького «Трістан» рельєфно вимальовують сюжет твору у рамках придворно-лицарського етикету із наголосом на платонічній сутності стосунків закоханої пари.

Відомі також численні французькі, німецькі, італійські, іспанські, чеські та навіть білоруська прозові версії відомої легенди XIII–XV ст., що переказують увесь сюжет твору або лише його частину і збереглися лише в уривках. Прикметним є той факт, що розробкою сюжету про нещасливе кохання Трістана та Ізольди займався «найкращий трубадур» Франції Крет'єн де Труа, але його рукопис, на жаль, втрачений.

Серед причин такої широкої популярності, на наш погляд, слід виділити дві: загальну та конкретну. «Роман про Трістана та Ізольду» сповнений напруженої трагічності, що принципово вирізняє цей твір з-поміж інших куртуазних романів, які в переважній більшості мають оптимістичну кінцівку: «З усієї куртуазної літератури оповіді і романи про Трістана та Ізольду виділяються своєю психологічною тонкістю і глибиною» [12].

Як часто це буває в історії, в основі геніального твору лежать обставини життя та естетичні вподобання яскравої історичної особистості. Йдеться про без перебільшення найвидатнішу жінку епохи, двічі королеву (Франції та Англії) Алієнору Аквітанську, яку називають засновницею куртуазної традиції у західноєвропейській культурі Високого Середньовіччя: «Ідеї і кодекс куртуазної поведінки широко розповсюдилися Європою завдяки Алієнорі Аквітанській. Усюди, де їй доводилося жити під час заміжжя, рудоволоса красуня тримала в світі трубадурів і жонглерів з Лангедоку у привносила в життя місцевої знаті культ Прекрасної Дами, життєрадісність і розкіш побуту. <...> Життя, що складається із залицянь, бесід, читання, співу та музики, пізніше послужило основою для кодексу куртуазної любові і поведінки багатьох поколінь» [16]. Саме її в образі Прекрасної Дами, оспівували трубадури та трувери по обидва боки Ла-Маншу, а її стосунки з одним з найвидатніших співців того часу Бернартом де Вентадорном могли сприяти наповненню вже давно існуючої на той час сюжетної схеми про Трістана та Ізольду новим ідейним змістом у дусі куртуазної естетики [18].

В основі роману лежить непримиренний конфлікт між коханням головних героїв та суспільно-етичними нормами феодального суспільства. Трістан — племінник короля Марка, а Ізольда — його дружина. Таким чином, закохані порушують чотири основні закони. Феодальний: Трістан — васал Марка, його обов'язок — захи-

щати і оберігати власність свого сюзерена, в тому числі Ізольду, натомість герой сам на неї нахабно зазіхає. Шлюбний: Ізольда — заміжня жінка, зраджує свого чоловіка, вона відповідно зраджує клятві, даній перед Богом, що з позицій глибоко релігійного середньовічного світогляду неприпустимо. Кровний: Марк — рідний дядько Трістана, отже, герой має обстоювати інтереси свого родича і ширше клану, натомість сам провокує чвари. Вдячності: Марк врятував і виховав Трістана, сина своєї сестри, після трагічної загибелі батьків хлопчика, але замість вдячності від племінника отримав зраду. Тобто з позицій християнської аскетичної доктрини та устрою феодального суспільства кохання Трістана та Ізольди злочинне і не може бути виправдане.

Натомість текст твору засвідчує протилежне: «fin'amore» — справжнє кохання, переосмислене у рамках куртуазної естетики, постає богоугодним. Протягом усього твору постійно відбуваються дива, функція яких — підтвердити тезу про те, що «Бог на боці закоханих». Трістан, ув'язнений у високій вежі, вистрибує у вікно і залишається неушкодженим, адже поспішає врятувати Ізольду від прокажених. Ізольда під час «божого суду» бере у руки розпечене залізо і не обпікається, оскільки прагне зберегти таємницю свого кохання. Після смерті закоханих на їхніх могилах відбуваються чудеса взагалі у дусі життя святих: кущ глоду за ніч проростає з могили Трістана у могилу Ізольди, тричі його знищують і тричі він росте знову, при цьому квітне прекрасними рожевими квітами.

Таке пристрасне етико-моральне виправдання банального адюльтеру спричинене передусім соціальними реаліями феодальної середньовічної Європи, а саме: поглядом на інститут шлюбу як на певну суто ділову угоду, мета якої — земельна, майнова, політична, продовження роду тощо — в переважній більшості мала прагматичний характер. У разі виникнення перспективи більш вигідного союзу завжди можна було розірвати існуючий на підставі інцесту, виявивши спільних родичів у четвертому чи п'ятому коліні, і бюрократи від церкви за порівняно незначну винагороду визнавали такий шлюб недійсним. За влучним визначенням Д. де Ружмона, «<...> куртуазне кохання породжене реакцією на брутальну анархію звичаїв феодального суспільства» [15, 31].

За таких життєвих реалій постраждалими виявлялися обидві сторони, і чоловік, і дружина, союз яких насправді існував лише на папері. Любов, відданість, повага, вірність — загалом почуття, як невіддільна частина людської особистості, мусили шукати виходу поза офіційним шлюбом. Й. Гейзінга в «Осені Середньовіччя» стверджує: «Для ідеалу любові, прекрасного вимислу про вірність, жертвність не було місця у тверезих матеріальних міркуваннях, що стосувалися шлюбу, особливо ж шлюбу

аристократичного. Цей ідеал можна було пережити лише в образах чарівної, одухотвореної гри» [19, 131]. Саме тут і виникає куртуазне кохання, як повністю добровільний союз, заснований на паритетних засадах. Якщо церква урегульовувала і освячувала через шлюб матеріальні взаємини наречених, то куртуазне кохання передбачало союз двох душ, освячений на небесах.

Улюблена донька Алієнори Аквітанської Марія Шампанська, покровителька трубадурів, зокрема Кретьєна де Труа та автора любовного кодексу Адрія Капеллана, висловила такі міркування щодо шлюбу: «Зі згоди присутніх підтримаємо те, що правила кохання недійсні між чоловіком та дружиною. Між закоханими все відбувається вільно та взаємно, без будь-якого примусу, а подружжя засноване на обов'язках, що обмежують волю обидвох. Нехай ця думка, висловлена з таким зрілим переконанням, після виступів багатьох шляхетних дам, стане незаперечною та непорушною істиною, викладеною року 1174, третього дня місяця травня, вказівка VII» [цит. за 15, 34].

Таким чином, «Роман про Трістана та Ізольду» містить формальні елементи любовного роману XII ст. на всіх рівнях тексту, а саме: сюжет твору розгортається у рамках класичного любовного трикутника (чоловік, дружина та молодий коханець); закохані належать до різних прошарків суспільної ієрархії (Ізольда — королева, а Трістан — васал її чоловіка); закоханий лицар здійснює подвиги, прославляючи свою Прекрасну Даму; мотив фатальної помилки (Бранжієна переплутала напої); мотив втечі від світу (перебування у лісі Моруа).

Принципово новою рисою роману, що відрізняє його від інших, є наявність специфічного внутрішнього конфлікту. Кохання Трістана та Ізольди — це не просто куртуазне кохання-служіння лицаря Прекрасній Дамі з дотриман-

ням численних вимог і правил придворного етикету, це *взаємне нещасливе кохання* — “fin’amor”, провідний код куртуазної культури. Закохані не можуть бути разом через низку об'єктивних причин, а коли зовнішніх перешкод на шляху до возз'єднання не залишається (у лісі Моруа), з'являються перешкоди внутрішні — меч Трістана, покладений між тілами коханців на ніч, як символ лицарської честі і непереборна перешкода кохання. У зв'язку з цим варто говорити про любов-страждання, любов до страждання, яка відповідає сутності християнської аскези і через муки душі вже на цьому світі вивищує і облагороджує постаті закоханих. Ще одним важливим аспектом є інтенсивність почуття Трістана та Ізольди: їхня любов сильна як смерть, адже призводить до загибелі закоханих, і навіть сильніша за смерть, бо продовжує жити у віках навіть після того, як герої пішли у вічність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Становленню куртуазного коду “fin’amor” у «Романі про Трістана та Ізольду» передують значний підготовчий період, коли структурні елементи, розпорошені по різних джерелах, поступово уклалися в єдину систему знаків, яка у XII ст. у рамках придворного (куртуазного) життя вищих аристократів набула класичного трактування семантичних відтінків, тобто правил упорядкування. Сутністю цього коду є взаємне нещасливе кохання, а специфічними прикметами — акцент на стражданні та тяжіння до смерті. “Fin’amor” як культурний код, трансформуючись протягом століть, зберігає інтерпретаційну стійкість та комунікативний потенціал. Пристосовуючись до системи аксіологічних домінант тієї чи іншої подальшої епохи, вступаючи в діалог, код “fin’amor” щораз акумулює парадигму значень куртуазної естетики, сконцентрованої у «Романі про Трістана та Ізольду», «старожитній сумній мелодії» про кохання та смерть.

ДЖЕРЕЛА

1. Бедье Ж. Роман про Трістана та Ізольду / Ж. Бедье ; пер. з фр., передм., приміт. М. Рильського. — 4-те вид. — К. : Молодь, 1992. — 176 с.
2. Боговін О.В. «Меч Трістана»: код куртуазного кохання у текстах драматичних творів / О.В. Боговін // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки: [зб. наук. ст.] / [голов. ред. В.А. Зарва]. — Бердянськ : БДПУ, 2016. — Вип. XI. — С. 248–256.
3. Боговін О.В. Куртуазний код в аспекті теорії інтертексту як засіб інтерпретації художнього твору / О.В. Боговін // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологічні науки» : [зб. наук. ст.] / [голов. ред. Ю.М. Безхутрий]. — Х. : Вежа, 2017. — Вип. 76. — С. 214–217.
4. Боговін О.В. Художній текст як простір «аморальної» свободи: інтерпретація коду «fin’amour» у романах А. Кримського та О. Уайльда / О.В. Боговін // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологічні науки» : [зб. наук. ст.] / [голов. ред. Ю.М. Безхутрий]. — Х. : Вежа, 2018. — Вип. 78. — С. 28–32.
5. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры / А.Я. Гуревич. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Искусство, 1984. — 350 с.

6. Дюбі Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщины во Франции XII в. / Ж. Дюби // Одиссей. Человек в истории. — М. : Наука, 1991. — С. 90–96.
7. Ключ А.Г. Легенда о Тристане и Изольде: особенности интерпретаций в русской литературе конца XIX — XX в. : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» [Электронный ресурс] / А.Г. Ключ. — Ставрополь, 2017. — Режим доступа : http://www.ncfu.ru/uploads/doc/disser_klus.pdf
8. Ле Гофф Ж. С небес на землю (Перемены в системе ценностных ориентаций на христианском Западе XII–XIII вв.) / Жак Ле Гофф // Одиссей. Человек в истории. — М. : Наука, 1991. — С. 25–47.
9. Лицарський роман / Н.О. Висоцька, О.П. Горенко // Література західноєвропейського середньовіччя : навч. посіб. / за заг. ред. Н.О. Висоцької. — 2-ге вид. — Вінниця : Нова книга, 2005. — С. 265–359.
10. Мелетинский Е.М. Средневековый роман / Е.М. Мелетинский. — М. : Наука, 1983. — С. 39–90.
11. Михайлов А.Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / А.Д. Михайлов. — М. : КомКнига, 2006. — 480 с.
12. Назиров Р.Г. <Материалы к истории романа> / Р.Г. Назиров // Назировский архив. Электронный журнал, посвященный наследию Ромэна Гафановича Назирова. — 2014. — № 2. — С. 9–61.
13. Олькова А.А. Кинематографическая судьба романа о Тристане и Изольде / А.А. Олькова // Актуальные вопросы филологической науки XXI века : сборник статей VII Международной научной конференции молодых ученых (9 февраля 2018 г.) : в 2 ч. — Ч. II: Современные проблемы изучения истории и теории литературы. — Екатеринбург : УМЦ-УПИ, 2018. — С. 147–154.
14. Рихло П.В. Легенда про невмируще кохання Трістана та Ізольди : ТСО середньовічної генези. / П.В. Рихло // Традиційні сюжети та образи : [кол. моногр.] / [А.Р. Волков, В.В. Курилик, О.В. Бойченко та ін. ; авт. проекту та упоряд. А.Р. Волков]. — Чернівці : Місто, 2004. — С. 182–224.
15. Ружмон Дені де. Любов і західна культура / Дені де Ружмон ; [пер. з фр. Я. Тарасюк]. — Л. : Літопис, 2000. — 304 с.
16. Сизова Е. Алиенора де Пуату Аквитанская и ее семья как создатели европейской куртуазности [Электронный ресурс] / Е. Сизова. — http://www.monsalvat.globalfolio.net/rus/dominator/eleanor-aquitaine/sizova_eleanor/index005.php
17. Смирнов А.А. Роман о Тристане и Изольде по кельтским источникам / А.А. Смирнов // Из истории западноевропейских литератур. — М.–Л., 1965. — С. 49–64.
18. Флори Ж. Алиенора Аквитанская. Непокорная королева / Ж. Флори ; пер. с фр. И.А. Эгипти. — СПб. : Евразия, 2012. — 432 с.
19. Хейзинга Й. Осень Средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах // Хейзинга Й. Сочинения : в 3 т. [пер. с нидерл.]. — М. : Прогресс-Культура, 1995. — Т. 1. — 413 с. — (Памятники исторической мысли).
20. Шишмарев В.Ф. К истории любовных теорий романского средневековья / В.Ф. Шишмарев // Избранные статьи: Французская литература. — М.; Л. : Наука, 1965. — С. 191–270.
21. Bohovin O. The concept of “code” in terminological apparatus of literary methodologies: historiographic aspect (part 1) / O. Bohovin // Наукові записки. — Вип. 162. — Серія: Філологічні науки. — Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. — С. 61–67.
22. Duby G. Love and Marriage in the Middle Ages / Georges Duby. — Cambridge; Oxford : Polity Press, 1994. — 242 p.

REFERENCES

1. Bedie, Zh. (1992). Roman pro Tristana ta Izoldu [The Romance of Tristan and Iseult]. K., Molod, 176 p.
2. Bohovin, O. V. (2016). «Mech Tristana»: kod kurtuaznoho kokhannia u tekstakh dramatychnykh tvoriv [“The Sword of Tristan”: code of courtly love in the texts of dramatic works] Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: *Filolohichni nauky*, XI, 248–256.
3. Bohovin, O. V. (2017). Kurtuaznyi kod v aspekti teorii intertekstu yak zasib interpretatsii khudozhniogo tvoriv [Courtly Code in the Intertextual Aspect as the Interpretational Method of the Text]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina, Serii: *Filolohichni nauky*, 76, 214–217.
4. Bohovin, O. V. (2018). Khudozhnii tekst yak prostir «amoralnoi» svobody: interpretatsiia kodu «fin’amour» u romanakh A. Krymskoho ta O. Ualda [Literary Text as the Space of “Immoral” Freedom: the interpretation of “fin’amour” code in the novels of A. Krymskyi and O. Wilde]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Serii: *Filolohichni nauky*, 78, 28–32.
5. Gurevich, A. Ya. (1984). Kategorii srednevekovoi kultury [Categories of Medieval Culture]. M., Iskustvo, 350 p.
6. Diubi, Zh. (1991). Kurtuaznaia liubov i peremeny v polozhenii zhenshchiny vo Frantsii XII v. [Courtly Love and Changes in the Position of Women in France in 12 century]. Odissei, Chelovek v istorii, M., Nauka, pp. 90–96.

7. Klius, A. G. (2017). Legenda o Tristane i Izolde: osobennosti interpretatsii v russkoi literature kontsa XIX — XX vekov [The Romance of Tristan and Iseult: particular qualities of interpretations in Russian literature of the end of the 19 — 20 centuries]. PhD thesis, Stavropol. http://www.ncfu.ru/uploads/doc/disser_klus.pdf
8. Le Goff, Zh. (1991). S nebes na zemliu (Peremeny v sisteme tsennostnykh orientatsii na khristianskom Zapade XII–XIII vv.) [Down to Earth (Changes in the system of value orientations in the Christian West of the 12 — 13 centuries)]. Odissei, Chelovek v istorii, M., Nauka, pp. 25–47.
9. Vysotska, N. O. (2005). Lytsarskyi roman [Chivalric Romance]. Literatura zakhidnoievropeiskoho seredniiovichchia. Vinnytsia, NOVA KNYHA, pp. 265–359.
10. Meletinskii, E. M. (1983). Srednevekovi roman [Medieval Romance]. M., Nauka, pp. 39–90.
11. Mikhailov, A. D. (2006). Frantsuzskii rytsarskii roman i voprosy tipologii zhanra v srednevekovi literature [The French Romance and Typology of the Genre in Medieval Literature]. M., KomKniga, 480 p.
12. Nazirov, R. G. (2014). Materialy k istorii romana [Precondition to the History of the Novel]. *Nazirovskii arkhiv*, 2, pp. 9–61.
13. Olkova, A. A. (2018). Kinematograficheskaia sudba romana o Tristane i Izolde [The Cinematic Fate of The Romance of Tristan and Iseult]. *Aktualnyie voprosy filologicheskoi nauki XXI veka*, II, pp. 147–154.
14. Rykhlo, P. V. (2004). Lehenda pro nevmyrushche kokhannia Tristana ta Izoldy: TSO seredniiovichnoi henezy [Legend of the Immortal Love of Tristan and Iseult: TPI of Medieval Genesis]. Tradytiini siuzhety ta obrazy: [kol. monohrafiia]. Chernivtsi, Misto, pp. 182–224.
15. Ruzhmon Deni, de. (2000). Liubov i zakhidna kultura [Love and Western Culture]. Lviv, Litopys, 304 p.
16. Sizova, E. Alienora de Puatu Akvitanskaia i yeio semia kak sozdateli yevropeskoii kurtuaznosti [Alienora de Poitou Aquitaine and Her Family as Creators of European Courtesy]. http://www.monsalvat.globalfolio.net/rus/dominator/eleanor-aquitaine/sizova_eleanor/index005.php
17. Smirnov, A. A. (1965). Roman o Tristane i Izolde po keltskim istochnikam [The Romance of Tristan and Iseult from Celtic Sources]. *Iz istorii zapadnoievropeiskikh literatur*, M.-L., pp. 49–64.
18. Flori, Zh. (2012). Alienora Akvitanskaia. Nepokornaia koroleva. [Alienora Aquitaine. Rebellious Queen]. SPb., Yevraziia, 432 p.
19. Kheizinga, I. (1995). Osen Srednevekovia: Issledovanie form zhiznennogo uklada i form myshleniia v XIV i XV vekakh vo Frantsii i Niderlandakh [Autumn of the Middle Ages: Investigation of life forms and forms of thinking in the 14 and 15 centuries in France and the Netherlands]. M., Progress-Kultura, Vol. 1, 413 p.
20. Shishmarev, V. F. (1965). K istorii liubovnykh teorii romanskogo srednevekovia [To the History of the Love theories of the Romanesque Middle Ages]. *Izbrannyye stati: Frantsuzskaia literatura*, M.-L., Nauka, pp. 191–270.
21. Bohovin, O. (2017). The Concept of “code” in Terminological Apparatus of Literary Methodologies: historiographic aspect (part 1). *Naukovi zapysky*, 162, pp. 61–67.
22. DUBY, G. (1994). *Love and Marriage in the Middle Ages*. Cambridge, Oxford, Polity Press, 242 p.